IJTIMOIY MENTALITET SHAKLLANISHIDA MILLIY O‘ZLIKNI ANGLASHNING O‘RNI VA AHAMIYATI

Suyarkulova G.Z.
Farg‘ona davlat universiteti mustaqil izlanuvchisi

Annotatsiya

Ushbu maqolada milliy o‘zlikni anglashning ijtimoiy mentalitet shakllanishidagi o‘rni va ahamiyati, jamiyatni demokratlashtirish va modernizatsiya qilish sharoitida milliy o‘zlikni anglashning ma’naviy taraqqiyot, milliy uyg‘onish, davlat suverenitetini mustahkamlash hamda fuqarolik jamiyatini rivojlantirishdagi roli, shuningdek, milliy madaniyat, til, tarixiy meros va milliy manfaatlarni anglash jarayonlarining ijtimoiy ong va shaxs kamolotiga ta’siri ko‘rib chiqilgan.

Kalit so‘zlar: *milliy o‘zlikni anglash, ijtimoiy mentalitet, milliy uyg‘onish, ma’naviy taraqqiyot, milliy qadriyatlar, milliy manfaatlar, demokratik jarayonlar, milliy madaniyat, davlat suvereniteti, tarixiy meros, fuqarolik jamiyati, ma’naviy faollik.*

KIRISH

Hozirgi davrda o‘zbek xalqi rivojlanishining ijtimoiy-iqtisodiy mohiyati, uning ma’naviy faolligi milliy uyg‘onish yo‘llarini izlash, milliy o‘zlik ni anglashni rivojlantirish va takomillashtirishning bosh omiliga aylangan va ular o‘z xalqi tarixini, uning madaniyati va ma’naviyatini chuqur bilish va tushunishga asoslangan taqdirdagina qudratli kuchga aylanadi. Milliy o‘zlikni anglash umuman olganda o‘zining mazkur xalqqa mansubligini tushunib yetish, uning boshqa xalqlar orasidagi o‘rni va ahamiyati haqida tasavvur hosil qilish demakdir. Respublikada tub ijtimoiy o‘zgarishlar yuz berayotgan davrda milliy mafkura g‘oyasini mustahkamlash o‘zbek xalqining milliy o‘zlikni anglash jarayoni bilan uzviydir.

Milliy o‘zlikni anglash, ijtimoiy mentalitetning ma’naviy elementi, yangi iqtisodiy, siyosiy, huquqiy va axloqiy munosabatlarning vujudga kelish omili sifatida, ayniqsa bo‘rtib namoyon bo‘ladi. Milliy uyg‘onishda inson omili rolining faollashuvi ijtimoiy mentalitetni nazariy jihatdan teran va har tomonlama anglab yetishni taqozo qiladi. Shu bilan bir vaqtda, eski tuzumdan qolgan andozalar va ayrim omillar kishilar ijtimoiy mentalitetida milliy o‘zlik ni anglashning mohiyati va namoyon bo‘lish shakllarini o‘rganishga monelik qiladi.

Hozirgi vaqtda sobiq sho‘ro davriga xos bo‘lgan mafkuraviy bir yoqlamalik, ijtimoiy ongning torligidan ma’naviy qadriyatlarni yanada kengroq tushunishga, umuminsoniyqadriyatlarni, inson huquqlarining ustunligini tan olishga o‘tish jarayonlari yuz bermoqda. “Milliy o‘zlikni anglash millatlar hamjihatligi, ularning o‘zaro munosabatlarining ijtimoiy ongdagi in’ikosidir” [1, B. 18]. Bunda ijtimoiy ziddiyatlar sirtmog‘iga o‘ralib qolmaslik, milliy o‘zlikni anglashning shakllanishi va rivojlanishiga, olimlarning kayfiyatiga ta’sir ko‘rsatuvchi progressiv va salbiy omillarni ajrata bilish muhimdir.

Hozirgi vaqtda yuz berayotgan jarayonlarning asl mohiyatini teran anglab yetish oson ish emas. Yaqin o‘tmishda ma’muriy - buyruqbozlik tizimi millatning ma’naviy hayotini o‘z hukmi ostiga oldi. Milliy qadriyatlar kommunistik mafkura asosida

yaratilgan yagona andozaga solindi. Har bir inson kabi, har bir millat ham o‘zining betakrorligi va o‘ziga xosligi bilan g o‘zaldir, degan oddiy haqiqat unutildi. Ayni shu sababli 1985 yilda boshlangan qayta qurishni xalq yo‘qolgan umidlarning qaytishi sifatida baholadi. Bu jarayon odamlarning milliy o‘zlikni anglashi, ijtimoiy mentaliteti misli ko‘rilmagan darajada kuchayishiga olib keldi. Milliy o‘zlikni anglash, ijtimoiy mentalitetning o‘sishi – progressiv hodisa, milliy istiqlolning muhim yutug‘i, davlatimizning insonparvarlashuv va demokratiyalashuv yo‘lidagi kelgusi qadamlarini belgilovchi muhim omildir.

Tabiiyki, milliy o‘zlikni anglashning o‘sishi bilan har bir kishining o‘z negizlariga bo‘lgan qiziqishi ham kuchayib boradi. Ayni shu sababli milliy o‘zlikni anglashning o‘sishi ochiq va oshkora o‘zaro aloqalarni nafaqat istisno qilmaydi, balki taqozo etadi. Sh.Mirziyoyev ta’kidlaganidek: “Bizning maqsadimiz – yurtimizda xalq hokimiyatini nomiga emas, balki amalda joriy qilish mexanizml arini mustahkamlashdash iborat” [2, B. 245].

Bunda yakka va umumiyning dialektikasi bo‘rtib namoyon bo‘ladi. Shaxsiy nuqtai nazardan insonning millat darajasigacha yuksalishi muhim bo‘lsa, butun xalq nuqtai nazaridan umumiylik umuminsoniy qadriyatlar manbai sifatida amal qiladi. Umumiydan uning qadriyatlarini o‘zlashtirishgina emas, balki uni o‘z milliy qadriyatlari bilan boyitish ham muhimdir.

Ijtimoiy mentalitetning shakllanishida milliy o‘zlikni anglashning rolini talqin qilish sohasida to‘plangan muammolarning murakkabligiga xolisona baho bergan holda quyidagi vazifalarni qayd etish mumkin:

Birinchidan – jamiyat tubdan yangilanayotgan sharoitlarda milliy o‘zlikni anglashning o‘sishi zarur. Bunga erishish uchun davlat: a) o‘z yaxlitligi va uzviyligini demokratik yo‘llar bilan, ya’ni turli xil, ba’zan qarama- qarshi manfaatlarni e’tibordan soqit etish orqali emas, balki ularni demokratik usulda muvofiqlashtirish orqali ta’minlashi; b) yuz berishi mumkin bo‘lgan konfliktlarni demokratik yo‘llar bilan samarali yechish uchun odamlarning manfaatlarini muvofiqlashtirish davlat- huquqiy mexanizmini yaratishi lozim.

Ikkinchidan – turg‘unlik yillarida to‘plangan ijtimoiy- iqtisodiy muammolarni boshqaruvni markazlashtirish va sun’iy “jadallashtirish” yo‘li bilan emas, balki bundan har bir odamning manfaatdorligini ta’minlash orqali hal qilish kerak. Bosh vazifalardan biri – kishilarning mustaqilligi uchun yanada kengroq sharoitlar yaratish, ular o‘z ilmiy faoliyatining pirovard natijalarini yaxshilashdan jamiyatning farovonligi asosi sifatida manfaatdor bo‘lishlarini ta’minlashdir.

Shuni qayd etish lozimki, milliy o‘zlikni anglash va mamlakatning iqtisodiy rivojlanish darajasi o‘sishi sharoitlarida ma’naviy faoliyatning cheklanishi jamiyat hayotidagi demokratik jarayonlarning faollik darajasi pasayishiga olib keladi. Ayni holda davlatning umumiy siyosati har bir insonning moddiy va ma’naviy ehtiyojlari qondirilishini ta’minlash zaruriyatidan kelib chiqishi lozim.

Ijtimoiy mentalitet, avvalambor, tom ma’nodagi milliylikdan – faqat u to‘plagan tajriba orqali vujudga keladi. Bu juda muhim va murakkab jarayonni e’tiborga olmaslik milliy mahdudlikka, o‘z ijtimoiy - siyosiy va ma’naviy qobig‘iga o‘ralishga sabab bo‘ladi, qolaversa, u rivojlanishning kuchaygan ehtiyojlarini qondiruvchi yangi

jarayonlar va hodisalarning sintezi asosida shakllanadi. Milliy o‘zl ikni anglashning shakllanishi va amal qilishining asosi sifatida millatning moddiy va ma’naviy ehtiyojlari bilan uzviy bog‘liq bo‘lgan xalqning milliy manfaatlari amal qiladi. Yuqorida aytilganlardan kelib chiqib ijtimoiy mentalitetning muhim omili sifatidagi milliy o‘zlikni anglashning aktuallashuvi uning o‘sishidan dalolat beruvchi bosh elementlarini ajratish mumkin: 1) davlat suvereniteti g‘oyasi; 2) til omilining faollashuvi; 3) milliy madaniyatning uyg‘onishi, tarixiy merosning, unutilgan ismlar, an’analar, kasb - korlarning tiklanishi; 4) xo‘jalik hayotining qayta anglab yetilishi.

Individium darajasida milliy o‘zlikni anglash, milliy o‘ziga xoslik sub’ektiv darajada butun ijtimoiy borliq kabi idrok etiladi. Bu amalda “milliy o‘zlikni anglash shaxs darajasida qon belgisiga k o‘ra” amalga oshirilishini anglatadi [3, B. 117]. Shuni qayd etish lozimki, shaxsning ijtimoiy mentaliteti shaxs darajadasida milliy o‘zlikni anglashning tarkibiy elementlaridan biri hisoblanadi. sivilizatsiyaning yaxlitlik darajasi ortib borayotgan sharoitlarda “sof” milliy o‘zlikni anglash o‘z- o‘zicha mavjud bo‘lishi mumkin emas. Boshqa jarayonlar kabi, shaxsning milliy o‘zlikni anglashi ham mahdudlik sharoitida rivojlana olmaydi, uning milliy o‘zlikni anglashining o‘sishi o‘zining madaniy merosini yanada chuqurroq bilish va uni xalq mulkiga aylantirish uchun o‘z ma’naviy ildizlariga yanada teranroq nazar tashlashga intilishiga imkoniyat yaratadi.

Mazkur jarayonda milliylikning rivojlanishi uchun keng imkoniyatlar yaratish, insonlar o‘z madaniy merosini o‘zlashtirishiga monelik qilmaslik lozimligini e’tiborga olish zarur. Ushbu jara yon millatchilikning bir ko‘rinishi sifatida baholanishiga yo‘l qo‘ymaslik kerak. Turli millatlarning moddiy va ma’naviy qadriyatlarni ayirboshlash erkin va demokratik shakllari doirasini kengaytirish muhimdir. Binobarin, D.Abdullajonova ta’kidlaganidek, “Tarixiy taraqqiyot natijasida milliy o‘zlikni anglashning roli ortadi. U millatning ma’naviy uyg‘onishi jarayonida yuz beradi. Bunda inson faqat o‘zi uchungina emas, balki o‘z xalqi va boshqa xalqlar uchun ham xizmat qiladi, shu tariqa u o‘z xalqining hayotini, shu jumladan uning milliy qadriyatlarini umuminsoniy sivilizatsiya bilan birlashtiradi [4, B. 16].

Ijtimoiy mentalitet insonning ma’naviy uyg‘onishi ifodasi sifatida biz yashayotgan davrga xos va davlat tomonidan, aql va irodaning kuch - qudratini tarixiy madh etish bilangina emas, balki uning ijodi va shaxsiyatini tom ma’noda ozodlikka chiqarish harakatlari bilan ham qo‘llab- quvvatlanishi lozim. Milliy o‘zlikni anglash va ijtimoiy mentalitetning mazmun va mohiyati har bir insonning, o‘z qobiliyatlarini ro‘yobga chiqarish, umuminsoniy madaniyatning oliy yutuqlarini o‘zlashtirish orqali o‘zini o‘zi kamol toptirish uchun zaruriy va yetarli imkoniyatga ega bo‘lish bilan belgilanadi.

Bugungi kunda ijtimoiy mentalitet va milliy o‘zlikni anglashning rivoji uchun keng imkoniyatlar yaratilgan. Bunda har qanday ijobiy omil faqat salbiy omilning nisbati sifatidagina mavjud bo‘lishini unutmaslik kerak. Milliy o‘zlikni anglash o‘zining betakrorligi va o‘ziga xosligini himoya qilar ekan, agar u millatchilikni ozgina bo‘lsa ham himoya qilsa va unda o‘zining salbiy ziddini ko‘rmasa, amalda rivojlana olmaydi. Yangi milliy tuzilmalarning vujudga kelishi bilan hisoblashishni istamaydigan kuchlar ham, milliy omillarni targ‘ib qiluvchi, boshqa xalqlar bilan iqtisodiy, siyosiy va madaniy aloqalarni uzuvchi kuchlar ham teng darajada xavflidir. Shaxsda milliy o‘zlikni anglash hissining shakllanishi va rivojlanishi ob’ektiv jarayon bo‘lib, u sirtdan ta’sirlarga

bo‘ysunmaydi. Prezident Sh.Mirziyoev ta’biri bilan aytganda, «O‘zining buyuk tarixi va ajdodlariga munosib voris bo‘lgan xalqimiz mamlakat xavfsizligini ta’minlashga qodir armiyani yarata oladi [5, B. 217]. Demak, bizning fikrimizcha, ijtimoiy mentalitet o‘zini o‘ zi tartibga soluvchi mexanizm sifatida amal qilishi ikki darajada rivojlanishi mumkin: birinchi – milliy birlikning o‘zgarayotgan vaziyatga moslashuvini nazarda tutuvchi moslashish darajasida; ikkinchi – milliy tuzilmalar faoliyatining u yoki bu jihatlari faol tus olishidan iborat bo‘lgan moslashish darajasida.

Xulosa qilib aytganda, milliy o‘zlikni anglash ijtimoiy mentalitetning muhim tarkibiy qismi bo‘lib, jamiyatning ma’naviy, siyosiy va iqtisodiy taraqqiyotida hal qiluvchi ahamiyat kasb etadi. Milliy o‘zlikni anglashning yuksalishi shaxsning o‘z tarixi, tili, madaniyati va milliy qadriyatlariga bo‘lgan munosabatini mustahkamlaydi hamda uning ijtimoiy faolligini oshiradi. Bu jarayon milliy uyg‘onish, demokratik islohotlar va fuqarolik jamiyatini rivojlantirishning muhim omili hisoblanadi. Shu bilan birga, milliy o‘zlikni anglash umuminsoniy qadriyatlar bilan uyg‘un holda rivojlanishi, millatlararo totuvlik va hamkorlikni mustahkamlashi zarur. Faqat shundagina ijtimoiy mentalitet jamiyat taraqqiyotiga xizmat qiluvchi samarali ma’naviy mexanizm sifatida namoyon bo‘ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Ачилдиев А.С. Диалектика национального самосознания и национальной культуры. - Тошкент: Маънавият, 1997.

2. Mirziyoev Sh. Inson manfaatlari va huquqlarini ta’minlash –demokratik jamiyat asosidir.// Xalqimizning roziligi bizning faoliyatimizga berilgan eng oliy bahodir. -Toshkent, O‘zbekiston. 2018.

3. Закиров Ш.М. Национальная независимость и национальное самосознание. // Мустақил Ўзбекистон фалсафа фанининг долзарб муаммолари. - Тошкент, Фан, 1998.

4. Abdullajonova D. Milliy tarixiy xotiraning mohiyati va rivojlanishining o‘ziga xos xususiyatlari. (ijtimoiy-falsafiy tahlil). Fals.fan. nomz. diss avtoref. -Toshkent: O‘zMU, 2006.

5. Mirziyoev Sh. Qurolli kuchlar – vatanimiz va xalqimizning mustahkam qo‘rg‘oni. //Milliy taraqqiyot yo‘limizni qat’iyat bilan davom ettirib, yangi bosqichga ko‘taramiz -Toshkent, “O‘zbekiston”, 2017.